

ВИКЛАДАЧ ВИЩОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

*Учитель не той,
хто вчить, а в кого вчиться
Сократ*

Головний напрям оновлення професійної освіти в сучасному світі, окреслений у програмах ЮНЕСКО ще в 90-х роках ХХ століття, полягає у знаходженні шляхів забезпечення діяльній позиції в освітньому процесі, становленні цілісного системного бачення професійної діяльності та підготовці компетентного, гнучкого і конкурентоспроможного фахівця, здатного досягати мети в різноманітних життєвих ситуаціях.

У науковій літературі США побутує особлива одиниця виміру знань спеціаліста – *період напіврозпаду компетентності*. Це час, за який компетентність спеціаліста знижується на 50 % унаслідок того, що за певний період часу після закінчення вищого закладу освіти одержані знання будуть застарілими у зв'язку з появою нової інформації та технологій. У ХХІ столітті такий період становить всього 3-5 років, тому нерідко знання, отримані студентами під час навчання у вищій, виявляються непотрібними у майбутній професійній діяльності.

Альтернатива знансєвому підходу – компетентнісний підхід, який акцентує увагу на результатах освіти, причому як результат освіти розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях. Використання означеного підходу сприяє оновленню традиційних когнітивних орієнтацій професійної освіти, приводить до нового її змісту, методів і технологій, до нової ролі викладача в процесі навчання.

Проблема вдосконалення системи освіти шляхом впровадження компетентнісного підходу активно обговорюється у педагогічній науці. Розв'язання окресленої проблеми започатковане у працях Дж. Равена, А.Л. Андрєєва, І.О. Зімньої, А.В. Хуторського, Г. Селевка, О.І. Пометун, Р. Пастушенка, О.В. Овчарук та інших вітчизняних і закордонних дидактів. Професійна компетентність сучасного спеціаліста є складним багатоконпонентним поняттям, про що свідчить численність наукових підходів у сучасній науковій літературі: соціокультурного, діяльнісного, комунікативного, професійного, контекстно-інформаційного, психологічного тощо [1].

Незважаючи на численні публікації стосовно ключових та професійних компетенцій, у науковій літературі недостатньо висвітлено нові вимоги та завдання, що стоять перед викладачами вищої освіти у вказаному контексті. У професійній педагогіці також немає одностайного підходу до розуміння компетентнісного підходу і шляхів його впровадження в освітню діяльність, тому ця проблема є предметом подальших перспективних дискусій і досліджень.

Мета статті – встановлення ролі викладача вищої школи у контексті компетентнісного підходу.

Сучасні тенденції розвитку вітчизняної освіти на шляху формування фахової компетентності випускників спрямовані на максимальне зближення знань, умінь, способів діяльності, особистісного ставлення до них, готовності і здатності їх використовувати в нестандартних виробничих і побутових ситуаціях. Компетентність, на нашу думку, інтегративно поєднує особистий досвід та знання, взаємопов'язані мотивацією та ціннісними особистості. Результатом поєднання є пізнавальні та практичні вміння, які дозволяють судити про рівень компетентності особи.

Як зазначає С. Архіпова [2], головною тенденцією в професійно-педагогічній діяльності викладача вищої школи на сучасному етапі є проектування системи розвивального навчання як специфічного навчального середовища життєдіяльності майбутнього фахівця, яка б визначала його розвиток як людини мобільної, компетентної, здатної до самореалізації, творчості, орієнтації у складних ситуаціях, ефективного вирішення практичних завдань.

Розглядаючи діяльність викладача вищої школи в контексті сучасної філософії освіти (зокрема, конструктивізму), Т. Равчина основним її аспектом визначає організацію процесу пізнання [3]. Головне завдання викладача в цьому – організувати процес у контексті застосування різноманітних видів навчально-пізнавальної діяльності, до яких залучений кожний студент, і в процесі яких він має змогу здійснювати для себе наукові мікровідкриття, доходити до самостійних висновків, формувати власні судження, набувати пізнавального досвіду. Викладач перестає бути єдиним джерелом і транслятором знань, а стає носієм наукової інформації.

Теорія конструктивізму як складова сучасної філософії освіти є виявом людиноцентрованого підходу до організації навчально-виховного процесу. Т. Равчина виокремлює її головні положення в контексті навчання студентів у вищій школі:

- знання не можна повністю передати іншій людині або відтворити, оскільки вона набуває їх у процесі пізнавальної діяльності;
- особистість самостійно творить суб'єктивний образ об'єктивної реальності, конструює знання шляхом пошуку власного розуміння, визначення значення реальних об'єктів, надання їм особистісного сенсу;
- особистість конструює знання на підставі набутого досвіду, власних когнітивних схем;
- особистість пізнає реальні, а не абстрактні об'єкти внаслідок взаємодії з ними, вирішення автентичних проблем, пов'язаних з реальним життям;
- особистість конструює власні знання у процесі взаємодії з іншими, обміну власним досвідом, своїми інтерпретаціями.

Компетентнісний підхід визначає не лише своєрідні особливості навчально-пізнавальної діяльності, але і змінею напями організації навчального процесу як взаємодії педагога із студентами, поєднання та узгодження їх спільної активності. Означений підхід спрямований на досягнення набору якостей компетентності (знань, умінь, навичок, ставлень та ін.), котрими оволоділи ті, кого навчали.

Навчання як засвоєння готових знань втратило актуальність у сучасному світі. Сучасний викладач повинен організувати навчання як набуття власного досвіду, формування компетентності у певних питаннях. У цьому аспекті компетентнісний підхід узгоджується з діяльнісним. Як зазначає Г.А. Атанов, ціль навчання – навчити людину діяти, а знання – це засіб навчання діям. Педагог залучає і спрямовує студентів до пошуку фактів, наукової інформації, відкриття для себе ідей, законів, теорій, що пояснюють суть реальних явищ (шлях від теоретичного міркування до практичного досвіду), а також організовує спостереження експериментування, практичну діяльність та осмислення отриманих фактів, систематизацію та узагальнення власних міркувань (шлях від практичного досвіду до теоретичного міркування). Досягнення компетентності неможливе без використання активних та інтерактивних методів навчання, опори на попередній досвід студента та проєкції на його майбутню професійну діяльність.

Реалізація компетентнісного підходу вимагає від викладача організації навчального процесу як міжособистісної взаємодії. Застосування різних форм міжособистісної взаємодії – парної, групової, колективної дає змогу кожному студенту активно брати участь у навчально-пізнавальній діяльності, свідомо конструювати власну освіченість. Вдумливий викладач не тільки навчає своїх студентів, але і сам вчиться у них, аналізує навчальні ситуації та використовує найбільш доцільні у даних умовах методи навчання. Змінюється роль викладача, яка визначається рівнем співвідношення педагогічного керівництва і активності, самостійності студентів. Інтерактивна модель навчання надає можливість демократичного, рівноправного партнерства між викладачем і студентами. Т. Равчина виокремлює три вагомні ролі викладача за мірою педагогічного втручання у процес навчання студентів [3]:

- "науковий просвітител" - організація процесу осмисленого оволодіння науковими поняттями, теоріями як системою різних взаємозв'язків, що визначають їх суть;
- "наставник" - цілеспрямоване поетапне керівництво процесом набуття досвіду, зростання самостійності, творчості студентів;
- "фасилітатор" - організація процесу навчання, створення простору для самостійної діяльності студентів, визначення власних освітніх потреб, супровід студентів у процесі набуття власних знань, умінь, досвіду.

Фасилітацією (від лат. "допомога") називають особливу позицію, яку займає педагог, що відмовляється від ролі експерта на користь ролі помічника, що супроводжує власний пошук студентів. Викладач застосовує фасилітацію для вдосконалення діяльності студентів, допомоги у її організації, досягненні успіхів.

Реалізація окреслених завдань можлива при наявності у викладача професійної компетентності – інтегрованої якості особистості. Професійну компетентність педагога вищої школи О.І. Гура визначає як сукупність діяльнісно-рольових і особистісних характеристик викладача, що забезпечує ефективне виконання ним завдань і обов'язків педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі, є мірою і основним критерієм його відповідності професійній діяльності [4]. Психолого-педагогічна компетентність викладача визначена як складна особистісно-професійна системна якість, що забезпечує на особистісному рівні самоорганізацію (самопідготовку та самореалізацію) педагога відповідно до вимог професійної діяльності у вищому навчальному закладі і виявляється в актуальному стані у формі професійної компетентності.

О.І. Гура виділяє діяльнісний (професійні знання, вміння, навички) та особистісний (властивості, здібності, якості) компоненти психолого-педагогічної компетентності викладача. Специфіка педагогічної діяльності педагога вищої школи потребує від нього не тільки володіння системою загальнокультурних та психолого-педагогічних знань, необхідних для організації та ефективної взаємодії в навчальному процесі, але і глибоких спеціальних знань, необхідних для підготовки майбутніх висококваліфікованих фахівців. Аналіз викладацької діяльності свідчить, що поєднання цих двох якостей не властиве більшості викладачів (спеціаліст-науковець високого рівня не завжди є хорошим педагогом, і навпаки).

Здійснення професійної діяльності протягом тривалого часу сприяє формуванню професійної усталеності викладача, яка включає наступні компоненти [5, 234-241]:

- мотиваційний компонент: мотивація на досягнення успіху, готовність брати на себе відповідальність, адекватна самооцінка, упевненість в собі, задоволення діяльністю;
- емоційний компонент: відсутність емоційного напруження, страху перед аудиторією, уміння регулювати власні емоційні стани, наявність волевільних якостей;
- особистісний компонент: методологічна рефлексія, ідейна спрямованість викладача, швидкість реакції на поведінку аудиторії, працездатність;
- професійно-педагогічний компонент: спеціальні знання з предмета, методичні, психолого-педагогічні та загальнокультурні знання та вміння, уміння приймати педагогічно доцільні рішення у нестандартних ситуаціях, стійка потреба у самоосвіті та самопізнанні.

Високий рівень розвитку професійно-особистісно-ділових якостей, креативності, мотиваційної сфери і ціннісних орієнтацій визначає наявність професійної компетентності викладача вищої школи. Професіоналізм має широкий спектр проявів: від дилетанства (поверхневих знань, умінь і навичок) до формування жорстких професійних стереотипів (гіпертрофованого професіоналізму). У випадках, коли викладач не здатний подолати професійні стереотипи в інших соціальних ролях, не перебудовує свою поведінку відповідно до змінних умов та очікувань оточуючих, професіоналізм переростає в професію деформованості особи. Покоління педагогів, вихованих на тоталітарно-авторитарних підходах, не сприймають нових тенденцій освітнього процесу і дуже неохоче посилають методи і засоби авторитарної педагогіки.

Неодмінною складовою професійної компетентності викладача вищої школи є креативність – творчий дух, творчий потенціал індивіда, його творчі здібності, що виявляються в оригінальних продуктах діяльності, мисленні, почуттях і спілкуванні. Викладач повинен стати для студентів до певної міри ідеалом високоосвіченої людини, науковця, інтелгента. Особливості поведінки, стиль викладання та спілкування нерідко чинить значно сильніший педагогічний вплив (як позитивний, так і негативний), аніж предмет, що викладається. Викладач – носій знань та культурно-педагогічного досвіду – повинен постійно працювати над собою, оновлювати свої знання та вміння, щоб не зупинитися на місці, а тим більше не залишитися у минулому, адже він впливає на майбутню діяльність молодих людей, і тим самим визначає розвиток суспільства у цілому.

Погоджуємося із твердженням Н. Яремчук, що формою прояву креативного мислення є рефлексія, яка спрямована на розуміння суб'єктом самого себе, власної діяльності [6]. Особливістю рефлексивної культури викладача є його здатність спостерігати, оцінювати, самоідентифікувати себе з педагогічним ідеалом і на цій основі робити прогнози для себе і для інших. Це сприяє розвитку і функціонуванню креативного ядра особистості як науковця, дослідника, так і педагога, викладача, визначає готовність діяти в ситуації невизначеності, спрямовує на пошук нових, нестандартних шляхів вирішення педагогічних

завдань, реалізацію інновацій та нововведень, переосмислення особистісного та педагогічного досвіду.

Висновки. Компетентнісний підхід дозволяє по-новому встановити мету та функції професійної діяльності педагога. Високий рівень розвитку професійно важливих і особистісно-ділових якостей, креативності, мотиваційної сфери і ціннісних орієнтацій визначає наявність професійної компетентності викладача вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. Ред. О. В. Овчарук. –К.: "К.І.С.", 2004. – 112 с.
2. Архипова С. Компетентнісний підхід до професійної підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності / Світлана Архипова // Вісник Львів. ун-ту: Серія педаг. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 99-105.
3. Равчина Т. Діяльність викладача вищої школи в контексті сучасної філософії освіти / Тетяна Равчина // Вісник Львів. ун-ту: Серія педаг. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 3. – С. 11-22.
4. Гура О.І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури / Олександр Іванович Гура // автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Інститут вищої освіти АПН України. – Київ, 2008. – 40 с.
5. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін. / [за ред. З.Н. Курлянд]. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
6. Яремчук Н. Педагогічна творчість як складова професійно-педагогічної культури викладача вищої школи // Наталія Яремчук // Вісник Львів. ун-ту: Серія педаг. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 242-249.

Подано до редакції 25.06.10

РЕЗЮМЕ

У статті розкрито зміст професійної компетентності викладача вищої школи. Визначено суть педагогічної діяльності викладача як організатора навчального процесу.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, викладач вищої школи, навчальний процес.

О.И. Гулай

ПРЕПОДАВАТЕЛЬ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В КОНТЕКСТЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

РЕЗЮМЕ

В статье раскрыто содержание профессиональной компетентности преподавателя высшей школы. Определено сущность педагогической деятельности преподавателя как организатора учебного процесса.

Ключевые слова: компетентность, компетентностный подход, преподаватель высшей школы, учебный процесс.

O.I. Hulay

HIGHER SCHOOL TEACHER IN THE CONTEXT OF THE COMPETENCE APPROACH

SUMMARY

The article analyzes contents of professional competence of a higher school teacher. It defines the essence of higher school teacher's activity as a manager of educational process.

Keywords: competence, competence approach, higher school teacher, educational process.